

AZ EMBERI ÉLET ÉRTELME ÉS CÉLJA.

AEMBERI élet értelmének és céljának kérdése mindig érdekes téma. Talán épen a legérdekesebb. Hiszen az embert az egész világból, minden dolgokból igazán és leginkább épen maga az ember érdekli. Sőt minden más vagy másnak látszó érdeklődésének állandó és örökös tápot csakis az a vonatkozás adhat, amelyben a dolgok az emberrel vannak, vagy amelyben azok az emberrel lenni látszanak. E tekintetben valóban egoista, igazán solipsista az ember. Az a bizonyos érdeknélküli érdeklődés, az a gyermeces kíváncsiskodás, amely szülője és egyben fentartója is minden philosophálásnak, voltaképen minden tudománynak és tudományos gondolkodásnak is, igazában minden ízében egoistikus vonásokat mutat. A csillagok járása, az anyag szerkezete, a világ alkotmánya, a kis világ minden rejtelmes csodái és a nagyvilág imponáló mysteriumai egyaránt csak annyiban érdekelnek bennünket, amennyiben mivelünk és létérdekeinkkel vonatkozásba, eleven kapcsolatba hozhatók és tényleg hozatnak is. Rousseau olyasmit mond, hogy ha valamely«tudós hajótörést szenvedve, könyvtárával együtt olyan lakatlan szigetre jutna, ahol semmi reménye sem lehetne arra, hogy valamikor megint emberi társadalomba kerüljön, egészen biztosan soha többé bele sem tekintene könyveibe. Hogy mennyiben van igaza, vagy mennyiben téved Rousseau, azt mi semmiképen sem dönthetjük el, de az egészen bizonyosnak látszik, hogy a természetes talajától és tápláló gyökereitől megfosztott mindennemű kutatás elsorvadna, mihelyt tudatára ébredne annak, hogy elvesztette kapcsolatát az emberrel s ennek érdekeivel.

Kétségtelen, bizonyításra igazán nem szorul, hogy az ember élete rendkívüli módon érdekli az embert, meg hogy voltaképen csakis ez a kérdés és minden más kérdés csakis ezen a kérdésen keresztül érdekli az embert. De azért az eredetileg érdekes kérdéstről hamarosan eltolódik az ember érdeklődése amolyan, az embert csakis közvetetten érdeklő kérdésekre, mint amilyen a tudományok és közéletnek minden olyan kérdése, amely mintegy elszakad az emberi létérdek közvetlenségétől s magától az emberi léttől független problémává válik.

A kérdéseknek ez a sajátos eltolódása, illetőleg az a körülmény, hogy egyes, mintegy az emberi léttől, emberi élettől általában függetlennek képzelt problémák az emberi érdeklődést nagyban maguknak foglalták le, eredményezte azt, hogy maga az emberi élet problémája, különösen pedig az élet értelmének és céljának problémája gyakran olyannak tűnik fel, vagy legalább is gyakran olyannak is tűnhetik fel, mint amelyike

nek csakis theoretikus értéke lehet, mint ami a gyakorlati élet emberét alig is érdekelheti.

Hogyan lehetséges ez? Egyáltalában lehetséges-e ez? Vagy talán nincsen is így a dolog? Valahol talán hibának vagy legalább is félreértésnek kell lenni? Nincs is így a dolog. Egészen bizonyos, hogy ez így nem lehetséges. Az igazság, az egész igazság az, hogy az emberi élet értelmének és céljának kérdése minden időben felette igen érdekelte az embert. Most is módfelett és mindenekfelett érdekli is őt.

Ha azonban azt látjuk, mégis azt látjuk, hogy ez az érdeklődés, ez az örök érdeklődés lanyha, akkor ennek okának kell lennie, bizonyára valami újját állotta ennek az örök eleven érdeklődésnek. Tényleg úgy is van. Az ilyen örök érdeklődések csak akkor lanyhulhatnak el, ha valami újjakat állja. Az érdeklődés kielégítése a leghatékonyabb szer arra, hogy az érdeklődés megszüntetessék, illetőleg, amennyiben e kielégítés nem tökéletes: hogy legalább ellanyhuljon. Úgy kell tehát lennie, hogy az emberi élet értelme és célja tekintetében tényleg meglevő és öröknek mondott érdeklődés valami módon kielégített. Ez tényleg így is van. Az emberi élet értelmének és céljának kérdése tényleg minden időben felette érdekes téma, de olyan probléma, amely a legtöbb ember szemében minden időben megoldottnak látszik. Ez a legtermészetesebb dolog a világon, mert az emberi élet, a tudatos és célok uralma alatt álló emberi élet, másképen nem volna lehetséges. Már pedig, amióta öntudatos életet él az emberiség, azóta megfelel a fentemlített kérdésekre is, megfelel pedig nemcsak theoretikus módon: szóbeli feleletekkel, de megfelel ezekre a kérdésekre cselekedetekkel: az életnek leélésével, az életnek mirként való leélésével.

Ha olyan egyébként egészen művelt, tanult és okos emberektől, akik azonban cselekedeteikről, általában életnyilvánulásaikról nem igen szoktak reflektálni és számot adni maguknak, azt kérdeznők, hogy mi is hát az emberi élet értelme és célja, úgy kérdésünk mindenesetre zavarba ejtené őket s vagy semmiféle feleletet sem adnának kérdésünkre, vagy pedig amolyan hevenyészett, talán éppen a hangulat szülte feleletet kapnánk kérdésünkre, amely a kérdés komolyságának nem felelne meg s csak múló hangulatot tükrözne vissza. De ha ezeknek az embereknek életét és gondolkozását alaposan megfigyelnök, életük és gondolkozásuk komolyan számbaveendő őszinte feleletet adna kérdéseinkre.

Amit most elmondottam, az természetesen az egyéni emberi életre vonatkozik. Természetes azonban, hogy az emberi élet értelmének és céljának kérdése legalább is olyan joggal, mint amilyen joggal az egyéni élet terén tettük, kérdezhető magáról az emberiség életéről is. S ha az egyébként egészen művelt, tanult és okos emberek, akik azonban cselekedeteikről s általában életnyilvánulásaikról nem szoktak reflektálni és számot adni maguknak, — amilyen ember igen-igen sok van, — az egyéni élet értelméről és céljáról csak olyan át nem gondolt feleletet képesek adni, egyáltalában nincs mit csodálkoznunk azon, ha az emberiség életének értelméről és céljáról sem kapunk ezek részéről kielégítő választ.

Itt is úgy áll a dolog, hogy magát az emberiség életét és gondolkozását, tehát életnyilvánulásait, az életnyilvánulások okait és céljait kell alaposan szemügyre venni, mert ezek az életnyilvánulások, az ezeket előidéző okok s az ezekkel elérni kívánt célok őszintén és elég hangosan megadják kérdé sünkre a választ.

* * *

Mi, akik a pessimizmus igazságait támogató tényeket egyáltalán nem akarjuk elphilosophálni a világból s akikre e tények rendkívüli hatást gyakoroltak, úgy hogy az objektivitás érdekében épen sötétlátásunkat kell mérsékelnünk, azt hisszük, hogy az emberi élet értelme és célja szorosan, a legszorosabban összefügg magának a létnek, a mindenségnek értelmével és céljával. Hiszszük, hogy ha van értelme és célja magának a létnek, úgy igenis van értelme és célja az emberi életnek, az egész emberiség életének, de az egyes ember, a legutolsó, a leghitványabb ember életének is. Mellékesen megjegyzem még azt is, hogy ha ez a világ igazán olyan nagyon-nagyon tökéletes, ha ez a világ a legtökéletesebb világ, akkor a világ ilyen tökéletességéhez hozzátartozik az is, hogy azok a hitvány emberek, hitvány életek is a világon legyenek, amelyeket rendszerint nem elég mélységes meggondolás alapján megvetünk s szeretnénk kiküszöbölni magából a létből, nem gondolván meg, hogy ezek nélkül a világ már nem volna olyan, amilyen, és semmiesetre sem volna lehetséges olyan tökéletesedés, mint amilyen így lehetséges. A tökéletesedés gondolata pedig nagyobb jelentőségű és realitásokkal inkább alátámasztható gondolat, mint magának a tökéletességnek gondolata, mert a tökéletesség a tapasztalati világban csak mint ideál jelentkezik, míg a tökéletesedés, mint reális processus konstatálható a tapasztalati világban is.

* * *

Az emberi élet értelmének és céljának kettős jelentősége lehet. Jelentheti 1. azt az értelmet, amit az élet tényleg kifejez és azt a célt, amit az élet tényleg megvalósít; és jelentheti 2. azt az értelmet, amit az életnek ki kellene fejeznie és azt a célt, amely célt az életnek meg kellene valósítania.

A tényleges állapotokról felvilágosítást adhat az emberek története, ahol ugyanis azt szemlélhetjük, hogy különböző korokban minő értelmet fejezett ki az emberek élete s életükkel minő célokat értek el.

Az emberiség gondolkozásának története pedig felvilágosítással szolgálhat arról, hogy az emberek miképen gondolkoztak arról, hogy életükkel mit kellene kifejezniük s minő célokat kellene megvalósítaniuk.

Részleteiben egyik kategóriát sem óhajtjuk most tárgyalni, bármily nagy érdekességgel kecsegtet is egyébként mindkét kategóriának tárgyalása. Azt azonban a két kategória tárgyalása nélkül is már most kijelenthetjük, hogy e kategóriák nem különülnek mereven el egymástól, mert hiszen az életben nagyban és egészben tényleg az valósul meg, amit a

gondolkozás megvalósításra érdemesnek tart. A gondolkodás által megállapított vagy meglátott tendentia válik valóvá az életben, már persze annyiban és csak annyira, amennyire ezt az életnek mindenféle mellék-tekintetei megengedik.

Persze az említett két kategórián kívül, részben ezeknek ellentételeként elképzelhető egy harmadik kategória is, amely azt akarná tisztázni, hogy valójában, igazában, mondjuk: az Absolutum szempontjából minő-értelme és minő célja van az emberi életnek, illetve mit kell kifejeznie és tényleg mit is fejez ki ez az élet és minő célt kell megvalósítania a tényleg minő célt is valósít meg ez az élet. Az Absolutum szempontjából tekinthető ez az értelem és ez a cél normának, de tekinthető egyszerűsmind v a lóság-nak is olyképen, hogy az ideál és a valóság össze-eshetik.

* * *

Ha megvizsgáljuk magunkat, ha szellemünk legbelsejébe tekintünk, oda, ahol a legmélyebb pillantást vethetni a lét mysteriumába, ha megpillantjuk lényünk legbelsejében azokat a valóban velünk született eszméket, az innata ideákat, amelyeknek létét semmiféle logika sem semmisítheti meg, mert ezek igazában nem is eszmék, amikhez a logika hozzáférhet, hanem metaphysikai sejtések, amiken minden eddigi metaphysika felépült, olyan valóban kimondhatatlan és halhatatlan metaphysikai sejtések, amelyek magának a metaphysikának örök életét biztosítják, minden támadások és minden koronkint felmerülő megsemmisítések ellenére is, — ha, mondom, ily mélységesen mélyre tekintünk önmagunkba, helyesebben önmagunkon keresztül a mindenség legbelsejébe, akkor intuitív módon megragadjuk, kibetűzzük a világ, a lét nagy, felséges titkát, azt ugyanis, hogy az egész mindenség velejében és céljában nem lehet más, mint erkölcsi mindenség. S ha a tapasztalati világ ennek ellenére is mutat, aminthogy, sajnos, igenis mutat kellenél nagyobb mértékben erkölcsi tökéletlenségeket, akkor ez ellentét kiegyenlítendő, mert az erkölcsi mindenségben ilyen ellentétnek nem szabad lennie. Kiegyenlíthető, az ellentét megszüntethető olyképen, hogy megragadjuk a tökéletesedés fogalmát, ami nem egyéb, mint maga a tökéletesség kinyújtva az időben, aminek reális léte mellett alig lehet argumentumokat felhozni.

* * *

Bárhogy legyen is a dolog az Absolutum szempontjából, a mi tapasztalati világunkban az ideál és a valóság nem esik össze s azért legjobb esetben is, még a legsikerültebb emberi élet is, akár egyéni, akár az emberiség élete legyen az, legfeljebb csakis a törekvő és fejlődő tökéletesség képét tárhatja elénk, de ez az élet minden fázisában tele van tökéletlenséggel. Se tökéletlenség érzése és tudata rendszerint erős, érdes hangon hallatja hangját s a tökéletlenség által okozott nyugtalanság s a tökéletesség felé való vágyódás és törekvés egyszerre mindenki szemében mindennél érthetőbbé teszi

az emberi élet értelmét és célját, abban az értelemben is, hogy milyennek óhajtáná az ember és az emberiség életének jelentését s az életével elérhető célt, s abban a másik, a realitáshoz inkább hozzátapadó értelemben, hogy tényleg milyen jelentés olvasható ki az ember, illetőleg emberiség életéből s minő célt valósít meg tényleg ez az élet.

Akárhová tekintünk az egyes emberek és az emberiség életében, akár a léha és züllött emberek életvergődését nézzük, akár pedig a rendszer mederben folyó és sikerek koronázta komoly életfolyásokat nézzük, avagy akár az emberiség zajtalan boldog korszakait, akár pedig a rettenetességeket és borzalmasságokat csupaszon feltáró korszakokat méltassuk figyelmünkre, egy dolgot mindenesetre megállapíthatunk, azt ugyanis, hogy az egyes ember és az egész emberiség élete helyes jelentésének okvetlenül csakis erkölcsi jelentést és helyes céljának okvetlenül csakis erkölcsi célt tekinthetünk. Minden más értelem és cél ellen egész valónk tiltakozik, minden más értelem és cél csakis annyiban acceptálható, amennyiben közvetve vagy közvetlenül az erkölcs szolgálatában áll.

* * *

Bizonyos korokban elfogja az akkori generációt az önvád. Korcsnak érzi magát, atyáinál hitványabbnak s olyanak, amely csakis még hitványabb generációnak képes életet adni. Ez önvádnak classicus, tömör kifejezést adott Horatius, akinek szavai classicus módon fejezik ki egész korok lelkiismeretfurdalásait is, meg aztán egész korok kétségbeesett, önmagával való elégedetlenségét is:

«Damnosa quid non inminuit dies
Aetas parentum peior avis túlit
Nos nequiores, mox daturos
Progeniem vitiosiore.»
(«Mit meg nem ront e bűnös, silány kor?!
— Dicső vala elődink híre rég,
Mi származunk már hitványabb apáktól,
S nyomunkba lép még rosszabb nemzedék!»)

Ifj. Szász Béla fordítása.

Az ősök derékségén méri e kor elkorcsosulását s a jövőtől, legalább is a közeli jövőtől sem tud semmi jót sem várni. Az öntudatra ébredt decadentiának vallomása ez a Horatius-féle hely, egyes koroknak nagy elégedetlenségét kifejező erőteljes feljajdulása ez, amely mélységes, jobbra tehetetlenségből s a tehetetlenség érzéséből fakadt mélységesen átértett, vigasztalástól pessimismusba torkollik. Rendkívül szomorú ez a tünet, de egyáltalában nem olyan, amit korholni kellene. Hisz az elégedetlenség a decadentia tudatából származik, ami azt jelenti, hogy leméri ez a generatio, ez a decadens generatio önmagát, s önmagát hitványnak érzi szemben derék elődeivel s tehetetlenségének érzésében és tudatában mi jót sem vár a jövőtől, sem a tőle függő következő generációtól sem.

Ahhoz, hogy az emberiség haladjon s hogy ismét és ismét reátérjen arra az útra, amelyen mindnyájunk komoly hite és meggyőződése szerint haladnia kell, szükséges bizonyos koroknak és nemzedékeknek

szívet megindító zokogás közt felfakadó önvádaskodása, amely önvádaskodás az elkövetkező esetleg késői unokáknak bizonyára javukra szolgál. Ezt a célt is akarta s tényleg ezt a célt is szolgálta Horatius is említett mondásával, s ezt a célt szolgálta Berzsenyi is «A magyarokhoz» írt ódájával, melyben korának generációja hallatja a hatalmas önvádnak szavait.

De nemcsak bizonyos koroknak generációjánál találhatjuk meg az önvádat, az önmagával való elégedetlenkedést, hanem ez az elégedetlenkedés, hacsak be nem dugjuk füleinket, hallható az emberiség egész életében és megtalálható minden egyes ember életében is. Nem mindig egyforma erővel tombol az önvád az egyén és az emberiség életében, de szünetet nem tart s hol halkabban, — néha oly halkán, hogy alig is hallható meg, — hol pedig megörjítő zajjal hallatja hangját s érzeteti daemoni erejét.

Az ember és az emberiség életében minden időben, minden korokban meglevő önvád azt is megmondja, hogy milyennek kell lennie az ember (az emberiség és az egyes ember) életének. — Az önvád a tökéletlenség zokogó jajsza. — Hogy milyennek kell lennie az ember és az emberiség életének, azt a tökéletességnek minden törekvések elé kivetített képe, a végtelenség legtávolabbi végén levő ideál, mondhatja csak meg. De csodálatosképen ez a végtelenben levő ideál belevegyülhet a köznapis életbe is, illetőleg platóni terminológiával kifejezve, mondhatjuk, hogy a közönséges élet résztvehet az ideálokban.

Ez azt jelenti, hogy mindig mindenki tudja, hogy milyen életet kell élnie, az egész emberiség, de nemkülönben minden egyes egyén is, — még a legrettenetesebb eltévelyedések korszakában is, — mindig több vagy kevesebb tudatossággal birtokában van az élet értelme és célja ideáljának, több vagy kevesebb tudatossággal mindig tudja, amit az embernek tudnia általában a legfontosabb és legszükségesebb dolog ezen a világon: hogy t. i. az emberi élet — és pedig minden egyes emberi élet s természetesen az egész emberiség élete is— arra való, hogy erkölcsi jelentőséget adjon neki az ember és hogy erkölcsi célt érjen el vele. Ennek a nagy és legnagyobb jelentőségű igazságnak tudata ott dereng az állati vadságból épen kivetkőző emberben, — épen ez a tudat különbözteti meg az embert az állattól; — s hogy milyennek kell lennie a helyes életnek, azt azok a korok is jól tudják, amelyekben a sötétség hatalmai látszanak uralkodni.

* * *

Hogy milyennek kell lennie az emberi életnek, hogy minő értelmet kell kifejeznie s minő célt kell megvalósítania az emberi életnek, azt concrete megmondani, olyan concret sablont adni, hogy az minden időben, minden helyen s minden körülmények közt érvényes legyen, alig lehetséges. E tekintetben általános érvényességgel legfeljebb csakis az erkölcsiségre hivatkozhatunk s azt mondhatjuk, amit tömör rövidséggel oly gyönyörűen fejez ki Seneca: *Vita non est imperfecta, si*

honest a est... Ez mindenestre olyan mondás, amelynek igazsága első hallásra is mindenkinek nyilvánvaló. Azok közé az egészen kis számú, nagy igazságot koncentrált formában kifejező sententiák közé tartozik, amelyeket elég egyetlenegyszer hallanunk, hogy igazságát azonnal belássuk s hogy megragadja egész belső valónkat.

A tisztességes (erkölcsös) élet nem befejezetlen, nem tökéletlen, — a szavak csak ezt mondják, de értelem szerint e mondásban az is benne foglaltatik s bizonyára azt is ki akarja e mondásával fejezni Seneca, hogy viszont a tisztességes élet befejezett, tökéletes. Ami azt jelenti, hogy az élet teljessége, tökéletessége épen maga a tisztesség, az erkölcsiség. Minden egyéb mellékes az életben. Tehát egészen természetesen e felfogás mellett mellékes, nem fontos, jelentőség nélkül való az élet hosszúsága, illetőleg rövidsége, az élet teljességéhez nem tartoznak az elért sikerek, valaminthogy az eredménytelenségek és kudarok sem kisebbitik az élet tökéletességét.

Mondanom sem kell, hogy, most ismertett értelmezésünk szerint ez a Seneca-féle mondás a stoikus rigorosus felfogást tükrözteti vissza és fejezi ki eclatáns módon, amely felfogás tudvalevően az erkölcsiségen kívül mindent, de mindent az erkölcsiség magasságából adia phor on nak, kö z ö m b ö s dolognak, ítélte. Mindent, de mindent, az életnek minden javát és minden gyötrelmét is, sőt magát az életet és a halált is.

Jól tudom, hogy a stoikus felfogás, amelyre sok tekintetben találó Szent Ágostonnak megjegyzése, hogy «rest a nevetésre és a sirásra», különösen annak most említett egészen rigorosus, majdnem azt mondhatni, emberfölötti rideg felfogása, egyoldalúnak bélyegeztetik világszerte, mégsem tudok szabadulni attól az emberiség történetében sokszor hangoztatott meggyőződéstől, hogy az emberi életnek erkölcsi célt kell szolgálnia, erkölcsi értelmet kell kifejeznie s erkölcsi tartalommal kell telítve lennie. Minden egyéb adia phor on. Úgy, ahogy ezt épen a stoikusok tanították. Csakis így lesz az emberi élet honesta, amiről Senecával elmondhatjuk, még pedig mindnyájunknak legbensőnkéből fakadó meggyőződésével, hogy ez az élet non est imperfecta. Minden más élet imperfecta. Legjobb esetben is csak torso, valami, ami nem fejlett ki, amiből a leglényegesebb hiányzik, g r o t e s k torso, szigorú megítélés szerint ennél is hitványabb valami: torzalak, ami nem az és nem olyan, mint aminek és milyenek lényegénél s fogalmánál fogva lennie kellene.

Nem kétséges: nem torsóknak, nem grotesk torsóknak, nem törzsalakoknak kell lennünk; nem is vágyódunk, senki sem vágyódik ilyenmire. A legmélyebb mélységekből (ex profundis) is a magasságba vágyódunk és törekszünk egyenkint és összesen, valamennyien, minden népek és minden nemzetek is minden korokban; — az egész emberiség a maga összességében is voltaképpen mindenkor derékségre, elsősorban és mindenekelőtt erkölcsi derékségre törekszik, még akkor is, ha talán koronkint ideig-meddig kénytelen letérni is az egyedül helyes egyenes útról.

* * *

Hogy az emberek különböző korokban minő értelmét fejezték ki az életnek s annak minő célját valósították meg, azt megláthatjuk az egyes korok embereinek életéből. Hogy pedig maga az emberiség minő értelmet fejez ki életével s minő célokat valósít meg életében, erre a kérdésre megfelel az emberiség története, különösen pedig a kultúrhistoria. Az emberi gondolkodás, különösen pedig a gyakorlati életre vonatkozó gondolkodás, leginkább tehát az ethika, illetőleg az ethika története megfelel arra a kérdésre, hogy az emberek a történet folyamán minő értelmet óhajtottak megvalósítani életükkel s minő célokat óhajtottak elérni,— bárha talán állandóan elégedetlenek voltak életükkel s azzal, amit ez az élet tényleg kifejezett és elért.

Mondanom sem kell talán, hogy egy és ugyanazon korban is, azonos kultúrfeltételek mellett is, az individualitás nagy és jól megalapozott elvénél fogva, — az individualitás elve most használt értelmében abban a le nem tagadható tényben bírja alapját, hogy valójában és voltaképpen minden ember igazi individuum, — különböző egyének különböző életet éltek s különböző felfogásuk is volt az életről magáról s így annak értelméről és céljáról is.

Ez azonban semmiesetre sem jelenti azt, hogy e különbözőségek kínos kakophoniat eredményeznének (hiszen jól tudjuk, hogy a nagy, a legnagyobb kérdésben nincs kétely és nincs vita: a legelvetemedettebb gazember is tudja, hogy melyik a helyes út s azt is tudja, hogy neki is ezen az úton kellene járnia); ellenkezőleg hihetjük, hogy e különbözőségek hozzájárulnak a világ harmóniájához, ami talán éppen csak külső kifejezése a kiegyenlítettségnek s a lényeg lényegének: az erkölcsi mindenségnek mint ideálnak és mint valóságnak is.

* * *

Ha azt kérdezzük, hogy ma mi az embereknek felfogása az életről s annak értelméről és céljáról, akkor korunk általános szellemének megfelelően a legnagyobb összevisszaságot fogjuk találni. Mind az élet leélése, mind pedig az életfelfogás rettenetes összevisszaság képét tárja elénk. Mintha e kor ideálok nélkül szükölködnék, avagy mintha az egyéniség kitombolásának korát élnék. Amely örült kitombolást, úgy látszik, a világra szakadt szörnyű katastropha sem volt képes helyesnek látszó mederbe terelni. Majdnem azt mondhatni, rendkívül sok szomorú tünet amellett szól, hogy korunk s korunk emberei olyan életet élnek, mintha életüknek semmi értelme sem volna, mintha életükkel semmi értelmet sem fejeznének kis mintha életükkel nem is óhajtanának semmi értelmet sem kifejezni és mintha életüknek semmi célja sem volna, azaz mintha életükkel semmi célt sem érnének el s mintha nem is akarnának ezzel az élettel semmiféle célt sem elérni.

Pedig nem szabad azt hinnünk, hogy korunk nem elég fogékony az igazán életbevágó kérdések iránt, amely kérdések mindig is érdeklik az embert, de amely kérdések különösen akkor válnak égető érdekességüekké, ha az emberi élet és az emberi boldogság tétetik fel az élet és halál játszmájára.

S bárha olyan korunk embereinek élete, mintha értelem és cél nélkül való volna, azért korunkban is talán még inkább, mint más korokban, rendkívüli érdeklődéssel fordulunk mindenek felé, amik létünk rejtélyeiről felvilágosítást tudnának adni, vagy amik ilyen felvilágosítást Ígérnek, vagy amiktől csak ilyen felvilágosítást várunk is. A többek között ez okból is a legnagyobb érdeklődésre számíthat korunkban minden mysticismus s minden, ami mystikus. A mystikumnak keresése rendszerint feltételezi az erkölcsi vágyódást s valójában minden mysticismusát van hatva az emberi élet legmélyebb s igazában minden időkből ismert bölcsességétől, amely erős hittel hisz az erkölcsi mindenségben, amelyhez legbelsőbb lényegünkkel valamennyien mi is hozzátartozunk.

Korunk nagy összevisszaságából két hatalmas oszlop emelkedik ki, amely oszlopok talán megbírják a helyesebb élet merész ívezetét is. A helyesebb élet hatalmas, merész ívezete talán biztos oszlopokon nyugathatnék korunknak erős hangot hallató önvádján s a minden ethikai összevisszaság komor sötéttségén mégis átderengő fényt és bizalmat keltő erkölcsiségen, amely, mint semmivel össze nem mérhető és semmivel nem versenyző, önmagában megaló és biztos érték, minden korban olyannak tűnik fel, mint ami egyedül képes értelmet adni és célt szabni az emberi életnek, sőt talán általában minden létnek, az egész mindenségnek, a látható és láthatatlan világnak, az anyagnak és szellemnek is.

Hogy önváddal minden most élő ember s az egész emberiség tele van, olyan állítás, amit szükségtelennek tartok bizonyítani. Minden másképp lehetne, ha más életet éltünk volna. Igaz ugyan, hogy ez az állítás és bánkódás elsősorban a közre s az emberiség életére áll s onnan ragad át az egyéni életre, az egyének, valamennyiünk életére de azért ez az önvád nem halkabb és nem kevésbé mardosó az egyénnél, mint magánál az egész emberiségnél. Valahogyan úgy érezzük, habár az ész fényénél ezt tisztán és világosan nem láthatjuk, — a tisztánlátásban rendkívüli módon akadályoz bennünket a tapasztalati világban alig kétségbevonható igazsága a determinizmusnak, — hogy igaza van annak a minden időben fel-felbukkanó mystikus felfogásnak, amely felfogásnak Dosztojevszkij «Karamazov Testvérek» című művében az a tudóveszes, kezdetben az atheismus felé hajló kis diák ad kifejezést, aki azt állítja, hogy mindnyájan mindenért egyetemlegesen felelősek vagyunk ezen a világon.

Az emberi életnek csakis erkölcsi értelme lehet s az emberi életnek csakis erkölcsi célja lehet. Ezt érezzük valamennyien s ezt tudja is mindenki, aki jelentőséget és célt keres az életben. Aki keres ilyen jelentőséget, az talál is benne s aki ilyen célt akar életével megvalósítani, annak sikerül is ez. De nemcsak ez igaz és nemcsak ennyi sikerül, hanem ennél sokkal több is, t. i. az ilyen embernek mintegy *intellectualis visio* útján tudomása van arról is, hogy amikor erkölcsi jelentőséget tulajdonít életének, amikor életével erkölcsi célt szolgál, akkor voltaképpen a mindenségben megnyilatkozó értelemnek jár kezére s magának az Absolutumnak célját valósítja meg.

Ez is az élet kiélése, sőt helyesebben az életnek ez az igazi

kiélése és nem az a Nietzsche-féle, amit igen sokan félreértettek s ami általában igen könnyen félre is érthető. Ez az életnek az a kiélése, amiről az apostol azt tanítja, hogy Istenben élünk, mozgunk és vagyunk. Csak az ilyen élet leélése, csak az ilyen élet kiélése adhat nyugtot nyugtalan lelünknek s nyugtathatja meg a világhistóriában egymásra torló korszakot. Ha nem így volna, ha nem Istenben élnénk s ha állandóan nem öhozzá vágyódnánk, ha az emberi életnek értelme és célja nem az erkölcsiség volna, akkor a világhistória léleknélküli életprocessus volna s minden egyes ember örökké sötétségben tapogatózó tévelygő s minden sírhant szörnyű vádakat kifejező, égnek meredő rémes kérdőjel volna.

* * *

Ha azt látjuk, hogy a világtörténetben szerepelt nemzetek élete nem erkölcsi jelentőséget fejez ki és nem erkölcsi célok szolgálatában áll, úgy reá kell sütnünk e nemzetek életére az elhibázott élet rettenetes bűnét. De ha jobban a mélyére tekintünk a történetnek, az emberiségnek verés könnytengeren keresztülgázoló történetének, azt látjuk, hogy ez nem, nem igaz: minden nép és minden korszak, ha talán eltévelyedések után és eltévelyedések közepette is mindig és mindenkor erkölcsi tartalmat akart produkálni s erkölcsi célt akart megvalósítani. S ez nincs másképpen az egyes emberi életben sem. Minden emberi életnek erkölcsi jelentősége van s minden emberi élet erkölcsi célt szolgál is; sokan, igen sokan» kelletténél többen: rettenetes eltévelyedések után és között, igen sokan hosszú, kerülő utakon, csupán az egészen kivételes kiválasztottak a legrövidebb, az egyenes úton.

Az apokatastasis gondolatában, amely a most mondottakat is kifejezi, igen nagy vigasztalás van e látható világ rettenetességeivel szemben. Az erkölcsi világrendnek gondolata, amely világrend a fizikai világrenddel szembenállónak képzeltek, egyesegyedül képes arra, hogy kiengesztelődést s összhangot létesítsen erkölcsi vágyódásunk s a fizikai világ rendje között. Nincs is semmi értelme és célja sem az egyéni, sem az emberiség életének, az egész világhistóriának, ha nincs a fizikai világ mellett, azt kiegészítőleg, erkölcsi világrend is, aminek céljait kell is szolgálnunk, meg tényleg szolgáljuk is mindnyájan életünkkel, minden küzdelemünkkel s minden kudarcunkkal is. Ekkor igazán erkölcsös életünk, ekkor tökéletes is, minden természetes gyarlóságunk ellenére is.

Hatalmas önbizalom száll belénk, ilyennek látván és ilyennek tudván az emberi életet. Hatalmas önbizalmunkban Goethével elismételhetjük: «Isten mindig találkozik önmagával: az emberben lévő Isten az emberben találja meg magát. Ezért senkinek sincs oka kicsinyre becsülni magát, a legnagyobbat szemben sem». (Schöpflin Aladár fordítása Euckennek «Az élet értelme és értéke» című műve magyar fordításában.)

Ha nem hiszünk az erkölcsiségben, az erkölcsi világrendben, az Istenben s az emberi élet értelmében és céljában, akkor nem érdemes, hogy a szem lássa a látható világ dolgait, nem érdemes, hogy a fül hallja a hallható világ dolgait ..., akkor nem érdemes élnünk, nem érdemes küzdenünk, szenvednünk és meghalnunk.

Egy mystikus tanítás szerint, amely rokonvonásokat árul el a (mindeneknek, még a sátánnak is egykoron Istenhez leendő megtérését és visszatérését kifejező) apokatastasis gondolatával: a lelkek megtisztulva, fehéren térnek vissza az Istenhez. Egyik modern magyar poétánk a halálsziget felé tartó lelkeket átlátszóknak látja s azt mondja: «sötét fátyol rajtuk a fájdalom». Ily sötét fátylat viselünk valamennyien lelkünkön, de e fátyol nem zavarhatja meg tisztánlátásunkat, azt a tisztánlátásunkat, amely *i n t u i t i v e*, mintegy *i n t e l l e c t u a l i s v i s i o* útján ragadja meg a mindenség lényegét minden dolgokban, az egész mindenségnek s benne az emberi életnek is értelmét és célját.

Az önvádra, az önvádaskodásra nekünk tökéletlen lényeknek szükségünk van, nem is egyéb ez egyeseknél és egész generációknál sem, mint épen a tökéletlenség tudata és érzése, de szükségünk van ez erkölcsiség után való vágyódásra is, ami viszont épen a tökéletesség után- való sóvárgás, ennél több: *t e t t e r ő s v á k v a k o z á s*.

Az önvád az eszköz, az erkölcsiség a cél mind az egyes ember, mind pedig az egész emberiség életében is. Ha meg eléretnék a teljes tökéletességű erkölcsiség, akár az egyes ember, akár pedig az emberiség életében, akkor fölöslegessé válik minden további emberi élet, akkor fölöslegessé válnék az emberiség históriája, mert akkor a valóság az ideállal összeesnék, akkor nem lenne hová tovább, akkor valóban színről-színre látnók az Istent.

Bárány Gerő.